

УДК 343.347

БОРОТЬБА З НАРКОМАНІЄЮ, ЯК ПРИЧИНОЮ КРИМІНАЛЬНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ

Гумін О. М.

Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна

Статтю присвячено дослідженню проблеми детермінації кримінальної насильницької поведінки особи, з метою з'ясування суті явища, що досліджується, у статті здійснено комплексний аналіз проблем наркотизму, як складової частини наркоманії та однією з умови насильницької поведінки мови насильницької поведінки, виокремлено окремі заходи, спрямовані на її запобігання.

Ключові слова: наркоманія, алкоголь, насильство, кримінальна насильницька поведінка, запобігання, органи внутрішніх справ.

Проблема боротьби з наркоманією, як причиною кримінальної насильницької поведінки не є новою. Вивченням впливу наркотизму на кримінальну насильницьку поведінку займалися переважно зарубіжні вчені. Слід зауважити, що боротьба з наркоманією органами внутрішніх справ, як чинником кримінальної насильницької поведінки, розглядається в основному в контексті загального запобігання злочинності. Практика боротьби з цим явищем ставить перед нами сьогодні вельми нелегкі завдання по виявленню витоків і каналів наркотизації та вчинених на цьому ґрунті злочинів, створенню методики ранньої діагностики перших наслідків вживання наркотиків, токсичних речовин, лікування людей, що потрапили в ту чи іншу залежність. Тут провідне місце займає саме профілактична робота. Цілком зрозуміло, що перед нами постала негайна необхідність дослідження основних проблем боротьби з наркотизмом.

В нашій країні проблема наркоманії та токсикоманії тривалий час замовчувалася. Причини наркоманії та пов'язаної із нею насильницької поведінки розглядалися радянськими вченими-кримінологами, виходячи із загальної концепції причин злочинності при соціалізмі. Порівняно недавно ці явища були виділені в окрему проблему та стали предметами спеціальних досліджень таких вчених як Бабаян Є. А., Гонопольський М. Х., Дунаєвський В. В., Колосов Д. В., Левін Б. М., Музика А. А., Пятницька І. М., Ніколаєва Л. П., Стяжкін В. Д., Роцін О. І., Ураков І. Г. В наш час питанням, що пов'язані з впливом наркотичних засобів на формування антисуспільної насильницької поведінки приділили значну увагу вчені різних галузей: Костенко О. М., Лановенко І. П., Пшеничний В. Г., Сердюк О. О.

На підставі узагальнення емпіричного матеріалу та питань, які досліджуються вказаними вченими, автор поставив собі завданням визначити основні напрямки боротьби з наркоманією органами внутрішніх справ, як чинником кримінальної насильницької поведінки.

Суть проблеми запобігання наркоманії, як чинника кримінальної насильницької поведінки особи, полягає в тому, що, захищаючи особистість від насильницьких

злочинів, необхідно запобігати насильству в цілому, а в зв'язку з цим не допускати розвитку проявів, які детермінують злочинну спрямованість особи. В ході такого захисту не тільки вирішуються протиріччя між особистістю і суспільством, долаються соціальні конфлікти, ведеться боротьба з такими негативними явищами, як пияцтво та алкоголізм, але й посилюється контроль за злочинністю та її наслідками.

Сьогодні перед державою постала проблема дослідження основних напрямків боротьби з наркоманією: «В Україні спостерігаються такі тенденції, що стосуються наркоманії:

- наркоманія омолоджується і фемінізується. Соціологічні опитування показують, що значна частина студентів і учнів середніх навчальних закладів так чи інакше причетні до вживання наркотиків;
- зростає питома вага важких форм наркоманії;
- виник ринок «важких» наркотиків (героїн);
- з'являються нові види токсикоманії серед неповнолітніх і молоді;
- поширюється немедичне вживання наркотиків у всіх соціальних групах (робітники, службовці, безробітні тощо);
- основна маса наркоманів та наркоділків – це особи, які залишили суспільно-корисну працю і прагнуть заробити у такий спосіб» [1, с. 526].

Відзначимо, що хоча українське суспільство здійснювало поступальні кроки на шляху до подолання синергетичного зв'язку наркоманія - насильницька поведінка, що проявилось у активній участі України в національному і міжнародному антинаркотичному русі та прийнятті на національному рівні чисельної кількості законодавчих актів, зокрема: «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» [2], проте й до сьогодні наркоманія, як причина насильницької поведінки, залишається не тільки не вирішеною, але й прогресуючою проблемою. Відсутність загального підходу до боротьби з алкоголізмом, наркоманією, токсикоманією, як причиною насильницької поведінки, недостатньо фахова робота працівниками ОВС щодо боротьби з наркоманією, що спричиняє насильницьку поведінку, на наш погляд, призвели до поступового виникнення науково-практичної потреби в глибокому осмисленні основних проблем боротьби з наркоманією органами внутрішніх справ.

Зазначимо, що відповідно до результатів досліджень особових справ засуджених до позбавлення волі за насильницькі злочини, які перебували у слідчому ізоляторі Департаменту з питань виконання покарань у Львівській області з 2003 до 2008 рр., співробітники по боротьбі з незаконним обігом наркотиків брали участь у подоланні фізичного насильства у 2003 р. – 2,1 %, у 2008 р. – 12,3 %, загальна частка – 3,5 %; вербального (словесного, психологічного) насильства у 2003 р. – 12,1 %, у 2008 р. – 33,3 %, загальна частка – 19,6 %; сексуального насильства у 2003 р. – 0%, у 2008 р. – 2,8 %, загальна частка – 1,7 %; економічного насильства у 2003 р. – 0 %, у 2008 р. – 1,3 %, загальна частка – 1,8 %.

Вагомим чинником, що впливає на боротьбу з наркоманією, як причиною насильницької поведінки, є відсутність належної індивідуальної профілактики. Яковлев О. М. справедливо відзначає, що об'єктом індивідуальної профілактики є правопорушник з поведінкою з відхиленнями у широкому розумінні слова. Однак, Ігошев К. Є. і Установ В. С. вважають, що таким об'єктом виступають як конкретні правопорушники, так і навколишнє безпосереднє соціальне мікросередовище [3, с.181-182].

На наш погляд, індивідуальний профілактичний вплив не можна відривати від середовища, однак вихідною одиницею індивідуальної профілактики служить, звичайно, особистість. Тому, підтримуючи наведені теоретичні міркування, відзначаємо, що питання організації індивідуально-профілактичного впливу стосовно осіб, схильних до вживання наркотичних засобів, є специфічним. У процесі його здійснення органи внутрішніх справ повинні ефективно застосовувати засоби виховного, режимного, оперативного і медичного характеру, спрямовані, насамперед, на виявлення, вивчення і виховання осіб, схильних до наркотизму, щоб не допустити з їх вчинення ними злочинів. Таке вивчення вважаємо планомірним, багатоаспектним, методично вивіреном.

Висхідним етапом проведення індивідуальної профілактики виступає організація систематичної роботи з виявлення й обліку осіб, що вживають наркотичні засоби, а також осіб, що вчинили чи схильні до вчинення злочинів та проступків, пов'язаних з наркоманією.

Для найбільш повного виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню злочинів на ґрунті наркоманії працівники ОВС зобов'язані систематично і глибоко вивчати оперативну обстановку, що передбачає, насамперед: аналіз стану злочинності; аналіз зайнятості осіб схильних до вчинення насильницьких злочинів на ґрунті наркоманії; зростання кількості осіб, які проходять курс лікування від наркоманії; оцінку профілактично-виховної роботи. Звісно, що цією інформацією повинен володіти кожен працівник ОВС та проймається проблемою наркотизації, кожен наркозалежний повинен бути відомим працівникові ОВС, оскільки в певних випадках працівники ОВС найчастіше навіть не знають осіб, схильних до наркоманії.

Уявляється, що до осіб, від яких очікується вчинення насильницьких злочинів у зв'язку з наркоманією слід віднести:

- засуджених за злочини, пов'язані з наркоманією;
- в минулому судимих за аналогічні злочини;
- осіб, що групуються навколо них;
- тих, які мають намір одержувати й одержують наркотичні засоби, як для споживання, так і для поширення;
- тих, які часто звертаються з проханням до поліклінік та аптек про видачу їм снодійних або інших сильнодіючих лікарських препаратів;
- тих, хто прагне вживати і вживає наркотичні засоби.

Найбільший кримінологічний інтерес тут становлять засудженні за злочини, пов'язані з наркотичними засобами. У них формується так звана «наркотична субкультура», що характеризується особливою системою негативних ціннісних орієн-

тацій, наявністю специфічної практики нав'язування їх іншій частині засуджених, особливо новачкам. «Наркотична субкультура» стимулює нанесення на тіло татувань як особливих пізнавальних знаків свого середовища (павук на великому пальці, пірат із трубою, мак між пальців, аббревіатура «Гоня» – таємне об'єднання наркоманів тощо). Особи, як мають пряме чи опосередковане відношення до наркотиків, серед засуджених намагаються навіть застосувати свою особливу мову спілкування із запасом більше 1500 слів і словосполучень, що дозволяє створювати дуже специфічний мовний бар'єр стосовно навколишнього середовища (жаргон) [4, с.121]. Ця інформація є досить корисною для працівників ОВС, адже знання елементів впізнання за ознаками зовнішності виступає одним із методів оперативно-розшукової діяльності та, в свою чергу, якісним чином впливає на боротьбу з наркоманією.

Для вирішення наведених проблем пропонуємо працівникам ОВС під час виявлення осіб, схильних до вчинення насильницьких злочинів на ґрунті наркоманії використовувати наступні методи:

- виявляти осіб схильних до вживання наркотичних засобів. Це як, правило, можливо за допомогою аналізу кримінальних справ та складених адміністративних протоколів, шляхом опитування осіб, які добре орієнтуються у відповідному населеному пункті, спостереженням за найближчим мікросередовищем вже виявлених осіб, проведенням з ними тестувань та відповідних бесід;

- виявляти осіб, в яких явно спостерігається залежність від вживання наркотичних засобів;

- облік таких осіб. Для цього необхідно створювати відповідні картотеки чи комп'ютерні бази даних, не забуваючи, що наркотизм проявляється у злісному пияцтві, вживанні наркотиків та токсичних речовин. При цьому облік осіб, схильних до вживання наркотичних засобів повинен носити єдиний характер та, в свою чергу, поділяється на чотири підгрупи обліку осіб, схильних до: злісного вживання спиртних напоїв; вживання наркотиків; токсичних речовин; змішаний облік, який необхідний для того щоб відстежувати ситуацію погіршення у вживанні предметів наркотизму (переходу від алкоголю до наркотиків; вживання як наркотиків, так і токсичних речовин).

За нашим переконанням, такі обліки повинні знаходитись у кожній службі ОВС, починаючи від патрульно-постової та закінчуючи кримінальною міліцією у справах дітей. Це дасть змогу відразу отримати первинну інформацію про особу.

Відзначимо, що облік і усунення всіх негативних обставин, пов'язаних з наркоманією та вчинюваних на його ґрунті насильницьких злочинів, починаються з індивідуального підходу до особи, з'ясування і корекції його ціннісних орієнтацій. Наступним елементом в індивідуальній профілактиці осіб, схильних до вчинення насильницьких злочинів на ґрунті наркоманії, виступає проведення індивідуально-виховних, адміністративно-дисциплінарних, кримінально-правових і лікувальних засобів стосовно осіб, які стоять на профілактичному обліку, з метою схилення їх до відмови від учинення протиправних дій та вживання наркотичних засобів.

Відтак, ОВС необхідно переглянути своє відношення до осіб, схильних до вживання наркотичних засобів. Лише при встановленні високого рівня співробітництва,

особистого зацікавлення між учасниками профілактично-виховного впливу цілком реальне одержання дійсно позитивних результатів у роботі з особами, схильними до вживання наркотичних засобів. Вважаємо, що цьому сприятиме індивідуалізація засобів, застосовуваних до осіб, схильних до вживання наркотичних засобів, у процесі організації індивідуально-профілактичного впливу, тобто вибору методу від переконання до примусу. Адже, необхідно усвідомлювати, що такі особи мають свою індивідуальність, особливості долі, характеру, темпераменту. Тому, цілком зрозуміло, що принцип індивідуального підходу повинний бути пріоритетним у роботі з такими особами.

Сутність методів переконання полягає в тому, що суб'єкти профілактики зобов'язані цілеспрямовано впливати на свідомість і волю осіб, схильних до вживання наркотиків, з метою викорінювання в них антисоціальних поглядів, навичок, потреб і вироблення стійких усвідомлених якостей, перш за все негативного ставлення до наркотичних засобів. Метод переконання, природно, повинен бути послідовним, логічним, конкретним і доступним для сприйняття.

Методи примусу доцільно використовувати, насамперед, у таких формах, як специфічне психологічне застереження осіб, схильних до вчинення насильницьких злочинів на ґрунті наркоманії, щодо реальної можливості притягнення їх до дисциплінарної або кримінальної відповідальності. Хоча, абсолютна більшість таких осіб і володіє інформацією щодо чинного законодавства, спрямованого на боротьбу з наркотичними засобами, проте неодноразове акцентування уваги на «силі та практиці закону» актуалізуватиме проблему поліпшення якісного рівня правової антинаркотичної пропаганди серед осіб, схильних до вчинення насильницьких злочинів на ґрунті наркоманії.

Істотним недоліком правової пропаганди анти наркоманії органами внутрішніх справ полягає в тому, що вона найчастіше носить одночасно і силовий, і формальний характер, а це нерідко викликає обурення в осіб, відносно яких здійснюється профілактика. А така обставина однозначно не сприяє зацікавленості в усвідомленому сприйнятті правової пропаганди антинаркоманії. Тому, вивчаючи практику такої пропаганди пропонуємо:

- виключати приниження людської гідності, в тому числі застосування силового впливу, під час чергових співбесід з особами, які перебувають на обліку в ОВС;
- пропаганду доцільно тісно пов'язувати з відтворенням реальних наслідків вживання наркотиків, з посиланням на статистичні дані, можливої організації перегляду фільмів на тематику «наркотики – шлях до смерті», під час пропаганди залучатись до допомоги близьких родичів та осіб, які стали на шлях виправлення (колишніх алкоголіків, наркоманів, токсикоманів).

Безперечно, що виправлення і перевиховання осіб, схильних до вчинення насильницьких злочинів на ґрунті наркотизму повинне включати й лікування від наркотичної залежності. Тобто мова йде про те, що ОВС зобов'язані систематично контролювати регулярність процесу лікування осіб, схильних до наркоманії. Регулярність лікування забезпечує найкращий психологічний стан цих осіб для проведення з ними виховної роботи. Однак, у випадку систематичного вживання (без наркотич-

ної залежності) спиртних напоїв, наркотичних речовин або токсинів і марності вжитих виховних і режимних засобів та коли особа не пристає на пропозицію добровільно розпочати курс лікування, працівники ОВС зобов'язані звернутись до суду з відповідним поданням про примусове направлення особи на лікування, тобто застосувати метод примусу. Адже, не забуваймо, що здійснювати індивідуально-профілактичний вплив на поведінку осіб, схильних до наркотизму, треба в поєднанні з цілеспрямованим профілактичним впливом і на безпосереднє оточення вказаних осіб, на їхні злочинні зв'язки із зовнішнім антисоціальним середовищем [4, с. 43]. Проте, в певних випадках цього добитись неможливо, тому, на наш погляд, найбільш доцільніше тут ізолювати особу від такого середовища.

Таким чином, індивідуально-виховний вплив на осіб, схильних до вчинення насильницьких злочинів на ґрунті наркоманії необхідна та дієва умова боротьби ОВС. Необхідно відзначити, що виконання вказаних умов щодо підвищення ефективності профілактично-виховного впливу дасть позитивний результат лише тоді, коли вони будуть реалізовуватися ОВС у єдиному комплексі, як єдина система заходів. У цілому ж доречно говорити про явно низький рівень ефективності антинаркотичних попереджувально-виховних заходів, а також про наявність серйозних недоглядів у самій організації профілактичної роботи ОВС. Цей аспект необхідно врахувати при підготовці навчальної програми для фахівців органів внутрішніх справ. У зв'язку із цим пропонуємо під час навчання викладати окремий спеціалізований курс «Боротьба з насильницькими злочинами: профілактика і тактика її застосування»

Головним критерієм оцінки ефективності профілактики наркоманії, здійснюваної органами внутрішніх справ за нашим переконанням, є результативність такої системної діяльності. Виховний ефект багато в чому залежить від ступеня і рівня професійної підготовленості органів внутрішніх справ. Останнім часом все частіше лунають зауваження в адресу працівників ОВС, які в основному пов'язуються з грубістю, некомпетентністю, просто з небажанням установлювати з особами схильними до вчинення насильницьких злочинів на ґрунті наркотизму психологічні контакти, проводити профілактично-виховну роботу [4, с. 202]. В таких випадках постає питання удосконалення професійної майстерності працівника ОВС.

В основу поточної діяльності, спрямованої на боротьбу з наркоманією, покладені специфічні форми і методи виявлення, припинення і недопущення рецидивів вживання не тільки наркотичних речовин, але і небезпечних для здоров'я доз алкоголю. Ця діяльність повинна мати осмислений, результативний характер, однак враховуючи, що, як правило, ті чи інші працівники – суб'єкти профілактики, не мають спеціальної медичної освіти. Відтак, висхідною основою боротьби з наркоманією повинно стати цілковите усвідомлення працівниками ОВС різних видів залежності, складу наркотичних засобів, їх пагубний вплив на організм людини.

На наше переконання, організація профілактичної діяльності у вирішенні проблем наркоманії органами внутрішніх справ повинна стати пріоритетним напрямом роботи всіх суб'єктів як загальної, так і індивідуальної профілактики. Для того, щоб успішно вирішувати завдання профілактики наркоманії, вона має бути певним чином організована, спланована і забезпечена в ресурсному плані. Для досягнення по-

зитивних результатів у розв'язанні проблем поточної профілактики наркоманії, до вирішення даного питання необхідно підходити на основі комплексного методу поєднання переконання, лікування і примусу. І не забувати, що професіоналізм – основна умова ефективної профілактично-виховної діяльності працівників ОВС.

Крім того, пропаганда і закріплення ідей боротьби з наркоманією повинні здійснюватися на тлі критичного ставлення у самих споживачів до вживання наркотичних засобів, виховання почуття усвідомленої, безпосередньої небезпеки у зв'язку із вживанням наркотичних засобів, формуванні впевненості у справжній можливості повного одужання, а, звідси, реальності виправлення, перевиховання і вступу на законслухняний шлях.

Перелік літератури

1. Статистичний щорічник України за 2002 рік. – К.: Консультант, 2003. – 624 с.
2. Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 125.
3. Яковлев А. М. Теория криминологии и социальная практика / А. М. Яковлев. – М., 1985. – 128 с.
4. Теоретичні основи боротьби з наркотизмом серед засуджених до позбавлення волі / О. М. Гумін, П. В. Мельник. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2000. – 418 с.

Гумін А. М. Борьба с наркоманией, как причиной уголовного насильственного поведения / А. М. Гумин // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2009. – Т. 22 (61), № 2. – С. 275-281.

На основе анализа исследований ведущих ученых в области криминологии осуществлен комплексный анализ проблем предупреждения наркомании органами внутренних дел, как обстоятельство, которое влияет на уголовное насильственное поведение с целью определения сути явления и приоритетных направлений такого предупреждения.

Ключевые слова: наркомания, алкоголь, уголовное насильственное поведение.

Gumin A. Struggle against a narcotism, as the reason of criminal violent behaviour / A. Gumin // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series: Juridical sciences. – 2009. – Vol. 22 (61), № 2. – P. 275-281.

Based on an analysis of the leading research scientists in the field of criminology, the author made a comprehensive analysis of the problems of preventing narcotics enforcement bodies, as a circumstance that affects the violent criminal behavior to determine the essence of the phenomenon and the priority of such warning.

Keywords: a narcotism, alcohol, criminal violent behaviour

Надійшла до редакції 24.09.2009 р.